

NUMISMATICA PANNONICA

ALFÖLDI ANDRÁS SZÜLETÉSÉNEK
125. ÉVFORDULÓJÁRA

2020

ACTA NUMISMATICA HUNGARICA
SUPPLEMENTUM III

NUMISMATICA PANNONICA
III

ALFÖLDI ANDRÁS SZÜLETÉSÉNEK 125. ÉVFORDULÓJA
ALKALMÁBÓL

A MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT ANTIK NUMIZMATIKAI
MŰHELYE ÁLTAL 2020. SZEPTEMBER 14-ÉN MEGRENDEZETT ONLINE
KONFERENCIA TANULMÁNYKÖTETE

BUDAPEST 2021

NUMISMATICA PANNONICA III

EMLÉKKONFERENCIA ALFÖLDI ANDRÁS
SZÜLETÉSÉNEK 125. ÉVFORDULÓJA ALKALMÁBÓL

Sorozat főszerkesztő:

VIDA ISTVÁN

Szerkesztő:

JUHÁSZ LAJOS

Online elérhetőség: <http://acta.numizmatika.org>

E-mail: numismaticapannonica@gmail.com

© Magyar Numizmatikai Társulat, Antik Numizmatikai Műhely

Borító design: Váczai Gábor

ISBN 978-615-81521-2-9

Budapest 2021

Tartalom

Előszó.....	7
Rövidítésjegyzék.....	9
TORBÁGYI Melinda Az eraviscus pénzverés.....	11
JUHÁSZ Lajos Antik érmek az Ipoly mentén.....	23
SZABÓ Melinda Szervezeti váltás a poetoviói vámhivatalban.....	37
FEHÉR Tamás – JUHÁSZ Lajos Újabb thrákiai medalionok Brigetióból.....	47
REDŐ Ferenc A Nahr Ibrhim-i kincs kutatástörténete.....	55
BARNA Ferenc Pénzek és pénznevek a Panegyrici Latini dicsőítő beszédeiben.....	67

A Nahr Ibrahim-i kincs kutatástörténete

REDŐ FERENC*

In 1938 Henri Seyrig, the director of the Archaeological Institute in Beirut had sent a coin hoard found at Nahr Ibrahim to András Alföldi for publication. The find contained about 5200 antoniniani mostly dated to 260 and 284 minted in Antioch, Tripolis and Cyzicus and a minor amount of denarii and weighted some 20kg. The examination of the coins was handed out to the students, but World War II hindered the completion of this task. The hoard was brought into the scholarly literature by K. Pink, who in the Mitteilungen der Österreichische Numismatische Gesellschaft 13 wrote down everything he knew about it. I managed to identify the remaining 1/3 of the find and wrote a CSc dissertation in 1985 on the subject that I managed to defend.

1938-ban került elő Byblos (ma Dsebaïl) közelében Nahr-Ibrahim-ban (a továbbiakban: N-I) az az antoninianus-lelet, amelynek közlését és tanulságainak feldolgozását 1985-ban megvédett kandidátusi disszertációm témájául választottam.¹ A lelet történetével foglalkozik ez az cikk. A kincs létéről Alföldi András említést tesz már előkerülésének évében², a feldolgozással azonban adós marad. Ebben előbb más irányú elfoglaltsága, később a világháború akadályozta meg. Külföldre távozásával eltűnt a lelet a kutatás szeme elől. Csak 1963-ban értesülünk arról, hogy mi történt vele.

K. Pink, akinek a korszak iránti érdeklődését már 1949-ben megjelent Probus-tanulmánya is jelezte,³ Carusnak és fiainak az éremverését dolgozza fel, és ennek folyamán nyomoz a N-I kincs után. Munkájának eredményeit, a lelet addigi útjának állomásait közli is,⁴ sőt a felkutatott dokumentáció alapján felhasználja a biztosnak tekinthető adatokat.⁵ Kis közleménye, ill. Carus-tanulmánya után a N-I lelet bekerül a szakirodalom vérkeringésébe, és Pink alapján többen idézik adatait.⁶ Ezek az adatok kiemelkedő értékűek, hiszen a kincs eredetileg mintegy 5200 antoninianusból állt, azaz az érintett korszak (Gallienustól Diocletianus uralkodásának kezdetéig) legnagyobb kelet-mediterráneumi lelete. A veretek 95%-a Antiochia és Tripolis termeléséhez tartozik, tehát ahhoz a két verdéhez, melynek tevékenységéről még nagyon hézagok a kutatás ismeretei. Sok tekintetben csak az anyaggyűjtés fázisában vagyunk.⁷

Ennek az értekezésnek az előzményei 1975-ig nyúlnak vissza, amikor az utolsó katonacsászárok korának történetéhez gyűjtöttem numizmatikai forrásanyagot.⁸ E munka során értesültem Pink

* MTA RI nyugalmazott főmunkatársa (redoferi@gmail.com)

1 Ez az összefoglalás a Nahr Ibrahim-i kincs történetéről, kandidátusi disszertációm bevezetésén alapul. A disszertációt 1985-ben védtem meg „Birodalmi éremverés keleten a principátus válságának korában. A Nahr Ibrahim-i kincs” címmel. Opponenseim Barkóczy László, Fitz Jenő és Lányi Vera voltak. Az eredeti szöveget kiegészítettem a kincsekre vonatkozó, azóta keletkezett adatokkal.

2 ALFÖLDI 1967, 171: „In einem Fund von mehreren Tausend Antoninianen der 3. Hälfte des 3. Jahrhunderts, den mein Institut im Auftrag des libanischen Nationalmuseums in Beirut bearbeiten wird, fanden sich ... antiochenischen Prägungen ...”

3 PINK 1949.

4 PINK 1963.

5 PINK 1963.

6 PL. CALLU 1969, 236; MACDONALD 1978, 283.

7 Lásd alább Gallienus tripolisi, Vabalathus antiochiai, Quintillus egész keleti éremverését.

8 REDŐ, F. Az utolsó katonacsászárok korának numizmatikai forrásai 1975 (egyetemi doktori disszertáció) 50.

cikkéből arról, hogy a lelet Magyarországon lappang, de legalábbis nyomai nálunk keresendők.

A Pink által 1963-ig követett szálon tovább haladva előkerült az ELTE Régészeti Tanszékének, a többszöri költözködés során némiképp összekeveredett éremanyagából egy elkülönített csomag, amelyben 1614 antoninianus volt. Az anyag összetétele egyértelműen mutatta, hogy ez egy kincslelet része, és Pink dolgozatából arra is következtetni lehetett, hogy a N-I lelethez tartozik.

Ezek után kaptam meg R. Göbl professzortól, Pink utódjától és művének folytatójától azt a Répásy Gyula által készített dokumentációt, amelyből az Aufbau-sorozat kezdeményezője dolgozott.⁹ Az írott források, és a közvetlenül tanulmányozható kincs-rész összevetése bizonyította, hogy a N-I leletnek azt a részét találtuk meg az egyetem tanszékén, amelyről a dokumentáció hiányosabb volt, és így a különböző terjedelmű és minőségű forrásokból rekonstruálni lehet a kincset.

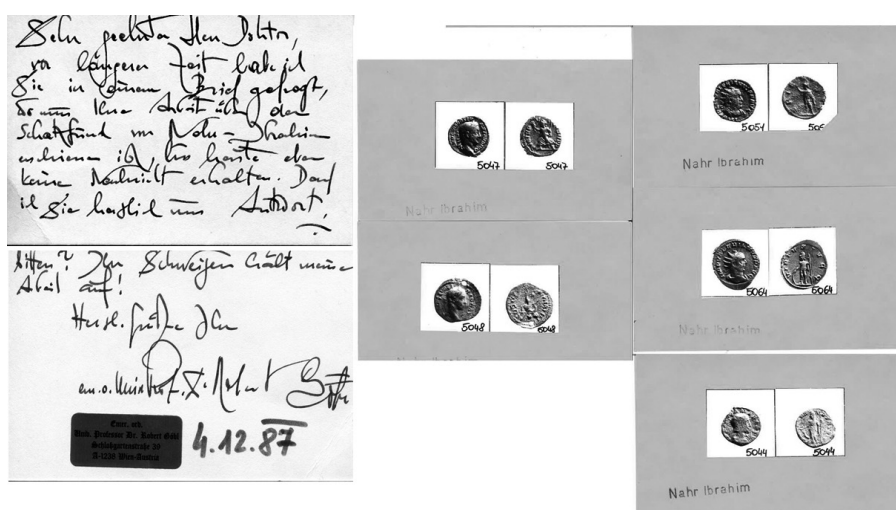

Fig. 1. Robert Göbl hozzám írt levele, és a bécsi NZK archívumában őrzött fotók a N-I-i kincs pénzeiről

E rekonstrukció módszeréről és eredményeiről előadást tartottam Jerevánban egy nemzetközi kongresszuson,¹⁰ amitől elsősorban azt vártam, hogy a kutatásban felbukkan a kincsnek addig csak dokumentumokból ismert kétharmad része, felmerült ugyanis a lehetősége annak, hogy ez az adag külföldre került.¹¹ Szerencsére nem kellett olyan messze mennünk. A Nemzeti Múzeum Éremtárában beletározatlan letétként került elő 3437 antoninianus. A dokumentációból teljes bizonyossággal azonosítani lehetett a N-I lelet általunk keresett kétharmad részét.

Az összesen 5051 veret, amely tehát rendelkezésünkre áll, nem a csorbítatlan eredeti kincs, mert az, a dokumentáció szerint 5200 körüli nagyságú volt, de annak mindenesetre legnagyobb része, és a rendelkezésre álló dokumentumok segítségével tudományos értéke szinte 100 %-ossá tehető. Az alábbiakban elemezzük a forrásokat, amelyek a rekonstrukcióban segítségünkre lesznek.

A) Valószínűleg az 1941/42-es tanévben Alföldi szétosztotta a leletet kilenc részre, és jegyzet.

9 A dokumentáció tartalmazza Répásy Gyula Karl Pinkhez írott leveleit, a kincs, általa ismert történetéről szóló leírását, az Alföldi András intézetében készült ceruzadörzsöleteket, valamint Henri Seyrig és Huszár Lajos Karl Pinkhez írott leveleit.

10 A XIV. EIRÉNÉ kongresszuson, 1976-ban, Jerevánban. REDŐ 1976.

11 Huszár Lajos Karl Pinkhez írott levelében merült fel az a lehetőség, hogy a lelet a budapesti Francia Követségre került volna, de ennek további nyomait sem ő, sem mi nem találtuk.

hallgatóival, akik ebben az időben az alapvizsga letételére készültek, azonosíttatta, valamint leíratta a vereteket szeminárium dolgozatok formájában.¹²

E dolgozatoknak Répásy Gyula által készített másolata rendelkezésünkre áll. A listát használta Pink is, és megállapította, hogy 5199 veretet tartalmaz Antiochiából, Tripolisból és Cyzicusból. A császárok szerinti bontásban 5220 verettel számol, mert a lelőhelytől távolabb eső veredékből is van néhány érme a kincsben.

B) A dolgozatok elkészülte után a kincs ismeretlen okokból kettészakadt. Csak a nagyobb része került Répásy Gyulához, Tacitus és Florianus éremverésének szakértőjéhez, akit Alföldi bízott meg a pénzek feldolgozásával.¹³ Répásy 3373 veretet kapott Alföldtől 1943 októberében, melyeket lelkiismeretesen leírt, még bevonulása előtt.

Hadifogságából hazatérve a leletet szétszórva és hiányosan találta. 118 pénz veszett el a háború alatt. Szerencsére az 1943-ban készített leírás megmaradt. Alföldinek szándékában állt a hátralévő egyharmadot is átadni Répásynak, de mire az Pápáról Budapestre érkezett, már nem találta őt ott. Így Répásy sohasem látta a lelet kisebbik részét.¹⁴ 1948 júniusában kapott még 183 ide tartozó darabot Radnóti Aladártól.

Amikor Pink számára, aki erre levélben kérte föl Répásy Gyulát, elkészítette a leírást a nála lévő darabokról, akkor 3438 veret (3373 - 118 + 183 = 3438) volt a kezében, és 118-ról volt közvetlen tudomása. A Nemzeti Múzeum Éremtárában ez a 3438 veret került meg egy híján.

C) Az ELTE Régészeti Tanszékén előkerült pénzek képezik a harmadik csoportot. Ez olyan veretek halmaza, amelyeknek a leírása elvileg benne van a dolgozatokban (A csoport), de nincs

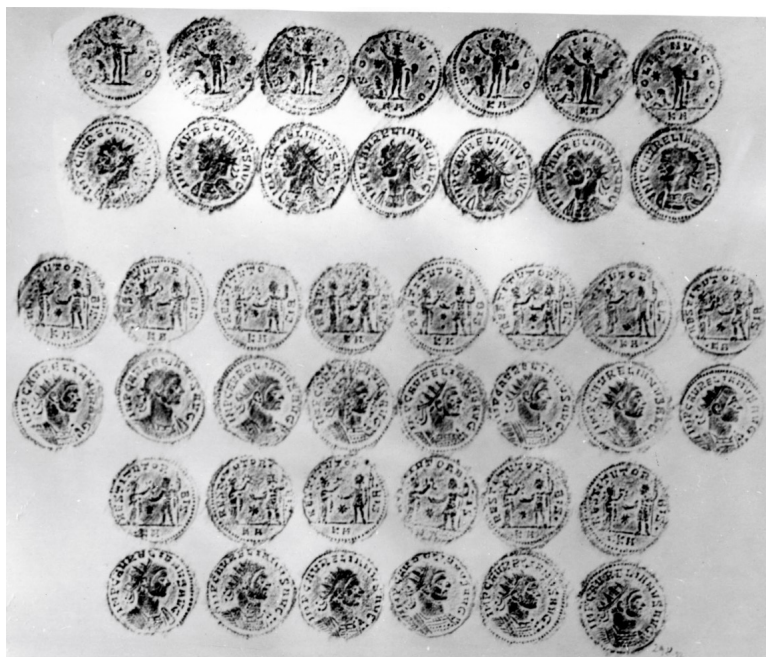

Fig. 2. Répásy Gyula ceruzadörzsöletei

12 Radocsay Dénes, Kiss Margit, Hunyady Ilona, Sági Károly, Barkóczy László, Patek Erzsébet, Darvassy Antony Béla és Bónis Éva szeminárium dolgozatai 35 táblán maradtak meg Répásy Gyulánál.

13 1976-ban e munka szerzője is írt az akkor még élő, és Princetonban dolgozó Alföldi Andrásnak, akitől a következő válasz érkezett 1976 október 27-én: „Kedves Redő Uram, Ma kaptam levelét. Örülök, hogy a megcsontult szíriai lelet feldolgozásával foglalkozik. Ami hiányzik belőle, az Répásy Gyulánál volt feldolgozásra. A megszálló csapatok kiszórták egyéb holmijával együtt a nála lévő pénzeket; az udvaron, s a ház körül elszórva felszedett mindent, amit csak tudott. Répásy leírásai tökéletesen megbízhatók, és igen jó alapot képeznek az éremkincs közlésére a volt intézetemben megmaradt résszel együtt.” – Ez utóbbi megállapítás ugyan nem teljesen helytálló, de Répásy leírásának kizárólagos használatára úgyis csak a lelet 5%-nál volt szükség.

14 Mindezt leírja a Pink számára készült feldolgozásban: „Ein syrische Fund von Antoninianen, aus Zeit des Diocletians Alleinregierung aus Besitz des Beirouther Museums. – Teilweise bearbeitet im Jahre 1948–1950 von Dr. Julius Répásy, in Pápa, Ungarn.

benne Répásy Gyula leírásában (B csoport). így tehát ez az adag, és a Répásy által leírt rész kiegészítik egymást, és a dolgozatokban leírt érmekeket kell kiadniuk ($B + C = A$).

A források használatánál a következő sajátosságokat kellett figyelembe vennünk:

Az A) csoport leírása olyan egyetemi hallgatóktól származik, akiknek képzettsége, sőt érdeklődésük iránya sem volt ekkor még kiforrott.¹⁵ A leírásokat nem tudták ennek megfelelően azonos színvonalon végezni, és még a legjobbak munkáiban is sok pontatlanság van. Az általuk leírt lelet ugyanakkor még a teljes lelet volt, legalábbis az általunk tanulmányozható legteljesebb. Nem zárhatjuk ki a lehetőségét annak, hogy Alföldi néhány veretet visszatartott. A C) csoportban ugyanis több olyan veret van, amely nem szerepel az A) csoport pénzei között. A három keleti verde termelésén kívül az A) csoport két sisciai és két serdicaai veretet tartalmaz. A serdicaikat azonosíthatjuk a megfelelő, C) csoportbeli pénzekkel, s a sisciaiak is valószínűleg benne vannak a C) csoport sisciai Probus-veretei között.

A B) csoport adatai tökéletesek, csak az esetleges rossz leírás okozhat problémát, ez is csak annak a 118 pénznek az esetében, amelyet nem tudtunk felülvizsgálni. Ezek a veretek föltétlenül a kincs részei voltak, hiszen nem keveredhettek sem Répásynál, sem később. Erre bizonyíték az, hogy szinte hiánytalanul azonosíthatóak voltak az A) csoport leírásaiból.

A B) csoportban csak antiochiai, tripolisi és cyzicusai veretek vannak. Azt a két érmet, amit Répásy Sisciaéhoz sorol, én Antiochia termeléséhez rendeltem.¹⁶

A C) csoport legnagyobb részének a kincshez való tartozása kétségtelen. Ezt az A) csoporttal való összevetésük igazolja. Vannak azonban olyan veretek is benne, amelyek nem szerepelnek az A) csoportban, ezért ezeket külön meg kell vizsgálnunk.

- Periférikus szórványok. Siscianál nyugatabbra fekvő verdét sem az A) csoport, sem a B) csoport nem tartalmaz, ugyanakkor a C) csoport pénzei között 57 ilyen veret van. Ezek közül 10 olyan császárok pénze, akik Gallienus előtt uralkodtak, nem sok közülük van tehát a leletben nagyjából képviselet uralkodók éremveréséhez.

- A kronológiai és topográfiai szempontok szerint is periférikus veretek mellett nagyobb egységet képvisel Claudius Gothicus (és Divus Claudius) 9 róma-városi verete, és

- Probus 29 sisciai verete. Ezek külön magyarázatra szorulnak.

- Az utolsó megvizsgálandó tétel Carus éremveréséből való. Az A) csoport e császárnak csak 4 antiochiai veretét ismeri, a C) csoportban ellenben 134 Carus-veretet találunk ebből a verdéből.

A Carus-pénzek az uralkodó-család IV. antiochiai emissziójából valók, 283-ból. Ebből az emisszióból Carinus (97 db) és Numerianus (100 db) pénzeit tartalmazza a kincs. Az ő vereteik megléte nyilvánvalóvá teszi, hogy a IV. emisszió benne van a kincsből, és hozzávetőlegesen azt is megmutatja, hogy milyen mennyiségben. Mivel Carus még élt ekkor, joggal feltételezhetjük, hogy pénzeit fiai éremveréséhez hasonló nagyságrendben termelték. Más oldalról, 134 olyan veretet, amely egy nagyon rövid életű uralkodó keleti verdéjének egyetlen emissziójából származik, semmi esetre sem tekinthetünk pannoniai eredetűnek. Egy ilyen pénzcsoport magyarországi előfordulásának indoklásához újabb keleti kincs Budapestre kerülését kellene feltételeznünk.

Mivel a Carus-család éremverésének össz-adatai az A) csoportban és a B) és C) csoportban egymáshoz igen közeli (1610 db, ill. 1618 db) valószínűnek tartjuk, hogy a dolgozatok írói rosszul határozták meg ezeket a pénzeket.¹⁷

Nem ilyen egyértelmű a többi problémás veret helyzete (Fig. 3).

15 Bónis Éva, Patek Erzsébet, Barkóczi László szíves közlése, hogy ekkor még csak az alapvizsga letételére készültek, és a szeminárium nem kizárólag a numizmatikával, vagy régészettel foglalkozni kívánók részére indult.

16 Lásd Kat. Nr. 2460, 2461.

17 Ahogyan Pink is megfigyelte: PINK 1963, 17.

A NAHR IBRAHIM-I KINCS TÖRTÉNETE

	Serdica	Siscia	Roma	Med-Tic	Lugdunum	Ism.
Caracalla	-	-	1	-	-	-
Alexander Severus	-	-	6	-	-	-
Hostilianus	-	-	1	-	-	-
Valerianus	-	-	1	1	-	-
Gallienus	-	-	2	1	1	-
Claudius (Divus Cl.)	-	-	9	-	-	-
Aurelianus	-	1	-	-	-	1
Tacitus	1	-	-	2	-	-
Florianus	-	-	1	-	-	-
Probus	1	29	-	-	-	-
Carus és fiai	-	-	-	-	-	-
Diocletianus	-	-	-	-	-	-
	2	30	21	4	1	1

Fig. 3. A problémás veretek

A sisciai Probus-veretekkel kapcsolatban felvetődhet a gyanú. Siscia igen messze esik a kincs lelőhelyétől, viszont Magyarországon rengeteg sisciai pénz van. Könnyen elképzelhető, hogy ezek a veretek Alföldi Siscia-corporusának munkálatai közepette kerültek a Tanszékre, és ily módon a kincshez.¹⁸

Ha megvizsgáljuk Probus antiochiai éremverését, azt tapasztaljuk, hogy a nagy erővel dolgozó verde tevékenységében van egy hároméves apály.¹⁹ Probus, aki császársága előtt Dux Orientis volt, keletről indult a trón megszerzésére Florianus ellen,²⁰ és első pénzéit Antiochiában verette, amikor Rómában még Florianusnak dolgoztak.²¹ Az első év energikus pénzgyártása után az antiochiai verde lefékez, és csak 280-ban fut fel újra termelése, az újabb keleti hadjáratok (az isauricusok, blemmysek ellen) fedezésére.²²

Siscia termelésének legélénkebb szakasza éppen erre a periódusra esik. A császár uralkodásának 2. és 3. évében ez a verde termeli a legtöbbet,²³ és típusai, valamint verdejegyei (mint-mark) között kifejezetten keleti jellegűek is vannak (pl. CLEMENTIA TEMP,²⁴ ill. KA²⁵). A fenti táblázat 29 sisciai Probus-verete kivétel nélkül a 277-280 közötti időszakra esik,²⁶ és a legtöbb a 279-es évre (12 db). Éppen kitöltik az Antiochia időleges leállása következtében képződött űrt a keleti éremverésben. Joggal feltételezhetjük tehát, hogy ez a 29 veret is a kincshez tartozott, bár az A) csoport vereteinek leírásában nem találhatók. Nem lehetetlen, hogy Alföldi néhány verettel maga foglalkozott, és éppen Siscia gyártmányainak esetében ennek bizonyítéka is megvan munkásságában.²⁷ Az a tény, hogy a sisciai verdének komoly szerep jutott a tőle keletre eső területek pénz-ellátásában is, érdekesen igazolódik abban, hogy Antiochia, termelésének 280-as újra indulásakor olyan verdejeleket használ, amelyek ebben a verdében szokatlanok

18 Tudjuk, hogy a Probus feldolgozás anyagát összegyűjtötte, és a táblákat ki is adta: ALFÖLDI 1938.

19 Lásd PINK 1949, 40.

20 CAH XII 313–314.

21 JONES–MARTINDALE–MORRIS 1971, 376; RIC V/1, 319.

22 CAH XII 315–316.

23 REDŐ 1973, 78–79.

24 Pl. RIC V/2, 41–648.

25 Más típusoknál is, pl. RIC V/2, 650, 657, 799, 800 stb.

26 Lásd Kat. Nr. 5014–5042 közötti vereteket. Ezek a II. és VII. sisciai emisszió közé esnek, melyeket Pink a 277–280-as évekre keltez: PINK 1949, 47–52.

27 Lásd a 17. lábjt.

(bár keleti jellegűek), és ezt megelőzőleg éppen Siscia használta őket. Nyilvánvaló, hogy a verde beindulása Sisciának, legalábbis áttételes, segítségével történt.²⁸

Claudius 9 róma-városi veretének a fentiekhez hasonló igazolását nem adhatjuk. Probus és Carus veretének tanúsága híján valószínűleg ki is selejteznénk őket. Így azonban, figyelembe véve azt is, hogy nem nagy mennyiségű pénzről van szó, nem kell tartanunk a lelet összetételének káros deformálásától abban az esetben sem, ha valóban idegen pénzek a claudiuséi, besoroljuk ezeket is a N-I kincsbe.

Az is megfontolásra méltó, hogy Claudius idejében Róma éremverése az összes többi birodalmi verde együttes termelésével felért, hiszen még csak a kezdetén vagyunk az éremverés decentralizálásának.²⁹ Feltehető, hogy a hatalmas termelésű központi verde néhány verete a pénzforgalom útján eljut keletre. Ez annál is valószínűbb, mivel Claudius pénzei a kincs régebbi veretei közé tartoznak, gyártásuk a lelet földbekerülését mintegy 15 évvel megelőzte. Hasonló a helyzet a periférikus, szórányszerű denariusokkal. Ezek a róma-városi érmek még valóban ezüsből készültek, és a kincs elrejtői számára a thezaurálásra talán még alkalmasabbnak is tűntek.

Mindezek után foglaljuk össze, most már adatszerűen, hogy az egyes források mit tartalmaznak, és hogy miképp lehet rekonstruálni belőlük a kincset. Az alábbi táblázatban feltüntetjük:

- a valóságosan meglévő (tehát súlyra és irányításra vonatkozó adattal is ellátott) vereteket. Ezek a B) + C) csoport (3438 + 1613 = 5051) érmei;

- a kiegészítő adatok, amelyeket a Katalógusban feltüntettünk. Ezek közül 6 a B) csoporthoz tartozó, a háború alatt elveszett pénzek leírásából való, 12 pedig az A) csoport érmeinek leírásából. Ez utóbbiból csak Gallienus és Claudius esetében használtunk adatokat, mert a B) csoport listája Vabalathusszal kezdődik. A további kiegészítések a B) csoportból valók. Az azonos változatok közül mindig csak egyet tüntettünk fel a katalógusban, hogy ismert változat ki ne maradjon. Mennyiségi értékelésre azonban nem akarjuk ezeket felhasználni.

- a következő oszlopban a B) csoport háborúban elveszett veretei közül a duplumokat tüntettük fel. Ezek nincsenek benne a Katalógusban, de létezésükben bizonyosak lehetünk;

- az eddig felsoroltak tartalmazzák a meglévő és a hiteles kiegészítő anyagot, amelyet a negyedik oszlop tartalmaz;

- ezzel vetjük össze az A) csoport adatait. Ezeknek ideális esetben azonosaknak kellene lenniük az előző oszlop adataival, látjuk azonban, hogy eltérnek azoktól;

- az eltérés nagyságát és irányát tartalmazza a következő oszlop, amely azt is feltünteti, hogy az A) csoport veretéinek összege a rekonstruált lista veretéinek összegét mennyivel haladja meg.

Ha az A) csoport adatainak végösszegét a kincs eredeti nagyságának tekintjük, akkor a rekonstrukció 99,2 %-os. Ha feltételezzük, hogy Alföldi visszatartott belőle egyes csoportokat, marginális jelentőségűeknek, vagy a saját érdeklődésének megfelelően (lásd fentebb a sisciai Probus-veretek, vagy a legkorábbi pénzek esetében), ennél valamivel kevesebb. Ha csak azokat a vereteket vesszük tekintetbe, amelyekről minden adatunk megvan, akkor a lelet 96,8 %-ban tanulmányozható (Fig. 4).

28 Ez az áttétel a tripolisi verde. PINK 1949, 40, 74.

29 REDŐ 1973, 18, 61.

A NAHR IBRAHIM-I KINCS TÖRTÉNETE

	Meglévő veretek (B+C)	Kiegészítő adatok (A+B)	Hiteles du- plumok (B)	Re- kon-struk- ció (B-C)	Kon- troll-csoport (A)	El- térések mérete és iránya
Caracalla	1	-	-	1	-	+1
A. Severus és I. Mamaea	6	-	-	6	-	+6
Hostilianus	1	-	-	1	-	+1
Valerianus	2	-	-	2	-	+2
Gallienus és Salonina	48	6	-	54	57	-3
Claudius G. és Divus Claudius	134	6	-	140	153	-13
Vabalathus	1	1	-	2	-	+2
Aurelianus és Severina	509	3	8	520	507	+13
Tacitus	65	-	-	65	75	-10
Florianus	2	-	-	2	3	-1
Probus	2475	2	82	2559	2600	-41
Carus, Carinus, Numerianus	1618	-	22	1640	1610	+30
Diocletianus	189	-	-	189	213	-24
	5051	18	112	5181	5218	-37

Fig. 4. A lelet rekonstrukciója.

Az így rekonstruált lelet és analógiái lesznek a vizsgálat tárgyai disszertációnkban (Fig. 5).

	Ant	Tri	Cyz	Ser	Sis	Rom	M-T	Lug	Ism	Össz
Caracalla	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1
A. Severus és I. Mamaea	-	-	-	-	-	6	-	-	-	6
Hostilianus	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1
Valerianus	-	-	-	-	-	1	1	-	-	2
Gallienus és Salonina	49	1	-	-	-	2	1	1	-	54
Claudius G. és Divus Claudius	130	1	-	-	-	9	-	-	-	140
Vabalathus	2	-	-	-	-	-	-	-	-	2
Aurelianus és Severina	350	164	4	-	1	-	-	-	1	520
Tacitus	42	17	3	1	-	-	2	-	-	65
Florianus	-	-	1	-	-	1	-	-	-	2
Probus	1963	565	1	1	29	-	-	-	-	2559
Carus, Carinus, Numerianus	1129	411	100	-	-	-	-	-	-	1640
Diocletianus	62	126	1	-	-	-	-	-	-	189
Összesen	3727	1285	110	2	30	21	4	1	1	5181

Fig. 5. A rekonstruált lelet megoszlása a verdék között

Az anyag többféle vizsgálat lehetőségét rejti magában. Mi elsősorban, mint a birodalom keleti éremverésének forrását, értékeljük majd, és az antiochiai, tripolisi illetve kisebb mértékben a cyzicusi verde történetének az eddiginél részletesebb feltárásához használjuk. Ez magában foglal kronológiai, verde szervezeti és éremforgalmi kérdéseket.

Leletünk összetétele és a pénzek minősége alkalmas arra is, hogy az éremverés technikájával, a gyártási folyamattal, metrológiai kérdésekkel is foglalkozzunk, ez azonban a rendelkezésre álló kereteket meghaladná, és ezért e témákat, csak, mint a kutatás további lehetőségeit, érintjük.

A vizsgálati módszereket részben tárgyaltuk korábbi munkáinkban,³⁰ részben a téma kidolgozása közben, az anyagon szemléltetve fejtjük ki. Elöljáróban csak annyit, hogy a statisztikai módszerek alkalmazása nélkül feldolgozhatatlan lett volna ez az éremtömeg, ami az analóg kincsek korszakunkra vonatkozó részeivel együtt 12600 veretre duzzadt.³¹ Az anyag kezelését, ill. a N-I kincs mérhető adatainak rendezését, és különböző szempontok szerinti grafikus ábrázolását számítógép alkalmazása tette lehetővé. E technika használatában még kezdők vagyunk, lehetőségeit nem is mérhettük fel igazán, de perspektíváját vitathatatlanak tartjuk a numizmatikai kutatásban.³²

Végezetül köszönetet mondunk Mócsy Andrásnak és Biróné Sey Katalinnak, amiért a leletnek az ELTE Régészeti Tanszékén, ill. a Nemzeti Múzeum Éremtárában őrzött részét tanulmányozásra rendelkezésünkre bocsájtotta, és Róbert Göbl-nek, amiért a Pink hagyatékában lévő dokumentációt megküldte.

Munkánkkal tisztelni szeretnénk Alföldi András egykori tanítványai, Radnóti Aladár, és elsősorban Répásy Gyula munkássága előtt, akinek szorgalma és igyekezete ezt a rendkívüli értékű leletet megmentette a háborús körülmények közepette is, valamint Karl Pink emlékének, akinek szívós érdeklődése nem engedte kihullani a nemzetközi kutatás emlékezetének rostáján a Nahr-Ibrahim-i kincset.

Bár természetesen törekedtünk arra, hogy a disszertáció megjelenjék, és egyes részei kisebb, tematikus tanulmányok formájában publikálásra is kerültek,³³ az egész munka, és különösen annak apparátusa (fotó-dokumentáció) olyan méretű volt, hogy nem sikerült vállalkozó kiadót találnunk rá, jöllehet több numizmatikával foglalkozó kutató is támogatta volna a kiadást.³⁴

Az érmekeket meg kellett tisztítani. Ezt a munkát A Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárának restaurátora H. Hídvégi Erzsébet végezte el. Ő készített gipszmásolatokat is a disszertációban publikált válogatáshoz. Az illusztrációkat ezek lefényképezésével állítottuk elő, később azonban már a vereteket magukat is lefotóztattam, valamint lemértük a rendelkezésre álló 5051 darabot századgrammos pontossággal az MTA Régészeti Intézetében.³⁵ 211 képes táblán fér el az anyag. A katalógus 5069 tételt tartalmaz, mert 18 olyan veretet is besoroltam a leletbe, amelynek igazolása kétségtelen volt. A Répásy által csak duplumokként jelzett csoportot azonban nem tudtam belevenni, mert bár ezek is létező pénzek voltak, típusonként nem különböztette meg őket a feldolgozó.

Kísérletet tettünk arra is, hogy anyagvizsgálati módszerekkel csoportosíthassuk a lelet egyes részeit, és e célból egy 90 db.-os válogatást állítottam össze Balla Márta régész-geológus³⁶ számára. Ő tanítványaival együtt roncsolásmentes vizsgálatokat végzett ezen a mintán, de értékelhető eredmény nem született a kísérletből, amin tekintve, hogy többszörösen újrahasznosított fémanyag a vizsgálat tárgya, nem is csodálkozhatunk.

30 REDŐ 1973, 27–51; REDŐ 1984, 87–94; REDŐ–SOMOGYI 1986.

31 Ez a szám disszertációm megvédése óta a többszörösére nőtt.

32 A disszertáció függelékében lévő statisztikai feldolgozásban Muzsik Gyulától (akkor az MTA SZTAKI munkatársától) kaptam pótolhatatlan segítséget. A 1983–84-ben még nem volt általános a személyi számítógépek használata a történeti kutatásban.

33 REDŐ 1984; 1985; 1986; 1993.

34 Itt szeretném megköszönni R.–Alföldi Mária (Frankurt) és Sylviane Estiot (Lyon) erkölcsi támogatását a kiadást illetően.

35 Hálával emlékezem Kárász Juditra az Iparművészeti Múzeum egykori fotósára, és az MTA RI munkatársaira, Sugár Lajosra és Somlósi Évára, akik ezt a munkát elvégezték.

36 Balla Márta a régészeti kerámiaanyag neutronaktivációs analitikai módszerekkel történő vizsgálatában ért el kitűnően használható eredményeket, de tagja volt a Seuso kincset vizsgáló kutatócsoportnak is.

A numizmatikai közéletben azonban lassan híre ment annak, hogy itt egy értékes közel-keleti lelet van, és kérések érkeztek hozzánk egyes részterületek feldolgozóitól. Így örömmel teljesítettem Sylviane Estiot-nak³⁷ és Pierre és Maddalena Zanchi-nak Probus egyes vereteire, ill. Diocletianus korai antoninianus-verésére vonatkozó kéréseit.

Nagyjából az Alföldi András születésének 125. évfordulójára való felkészüléssel egy időben keresett meg ismételten Wolfgang Szaivert, aki a bécsi egyetemen Karl Pink és Robert Göbl utóda, hogy a Nahr Ibrahim-i kincs felől érdeklődjön, mert az egyetem archívumában értékes adatokra lelt azzal kapcsolatban, és tanítványaival szeretné ezeket az adatokat hasznosítani, közreadni a teljes leletet, és újra értékelné annak tanulságait. A Szaivert professzorral folytatott levelezésből számomra is új dolgokra derült fény, elsősorban arra, hogy Bécsben a R. Göbl által létrehozott Numismatische Zentralkartei archívuma 5032 Nahr Ibrahim-i darabról rendelkezik fotóval. Göbl használta is ezeket a fotókat Aurelianus és Gallienus éremveréséről készült feldolgoásaiban.³⁸ Szaivert pedig az értékes anyagról rövid ismertetést is közzétett,³⁹ és tanítványaival a kincs egyes részeivel külön is foglalkozott. Az anyag jelentősége korábban sem volt kérdéses a bécsi numizmatikai iskola örökösei előtt, méretei azonban e munkák során bontakozott ki számukra.

Ennek során került sor élénk levelezésre közöttünk, sőt megtisztelő felkérést is kaptam, hogy egy – a lelet újrafeldolgozásával kapcsolatos – rövid közleményt, annak megjelenése előtt átolvassak, és esetleges észrevételeimet vele kapcsolatban megtegyem.

Levelezésünknek a kalandos sorsú lelet vonatkozásában legfontosabb eredménye az, hogy a NZK archívumában felelt fotók újabb forrást jelentenek az általam ismertettekhez képest, amelynek felhasználása a rekonstrukció eredményeit stabilizálja. Ez annyira igaz, hogy Szaivert és tanítványai úgy vélték, a fotók tőlem származnak. Bár ez a következtetés nem helytálló, nem tudom, hogy honnan valók ezek, mindenesetre olyan időszakból, amikor a kincs szinte hiánytalanul együtt volt.

Szaivert professzor a kincs publikálására vonatkozóan felajánlotta a bécsi egyetem és az ÖAW együttműködését, ami számomra megtisztelő, és örömmel fogadom, de Alföldi András örököse nálunk az ELTE Régészeti Intézete, ill. annak Éremtára. Az együttműködés az ő hozzájárulásukkal lesz teljes. Ha ez megvalósul, akkor elnyerheti helyét az császárkori numizmatika legértékesebb forrásai között a Nahr Ibrahim-i kincs.

Végül – bár ez már nem az én kompetenciám – szeretném a figyelmet felhívni arra, hogy a leletet sem a Pázmány Péter, később Eötvös Loránd Tudományegyetem Régészeti Tanszékén, sem a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárában nem leltározták be, bár mindkét kutatóhelyen évtizedekig lappangott. Ennek az az oka, hogy a kincs a libanoni államé. Meggyőződésem, hogy végül oda kell visszakerülnie.

Itt fejezném ki hálámat Bartosiewicz Lászlónak, aki a kéziratot átnézte, tanácsaival segítette annak használhatóságát.

37 Sylviane Estiot, Université Lyon, HISOMA - UMR 5189, Directrice de chercheurs CNRS (Centre national de la recherche scientifique - France) és Pierre André Zanchi Université Lyon, HISOMA - UMR 5189, Associate researcher.

38 GÖBL 1993.

39 SZAIVERT 2018.

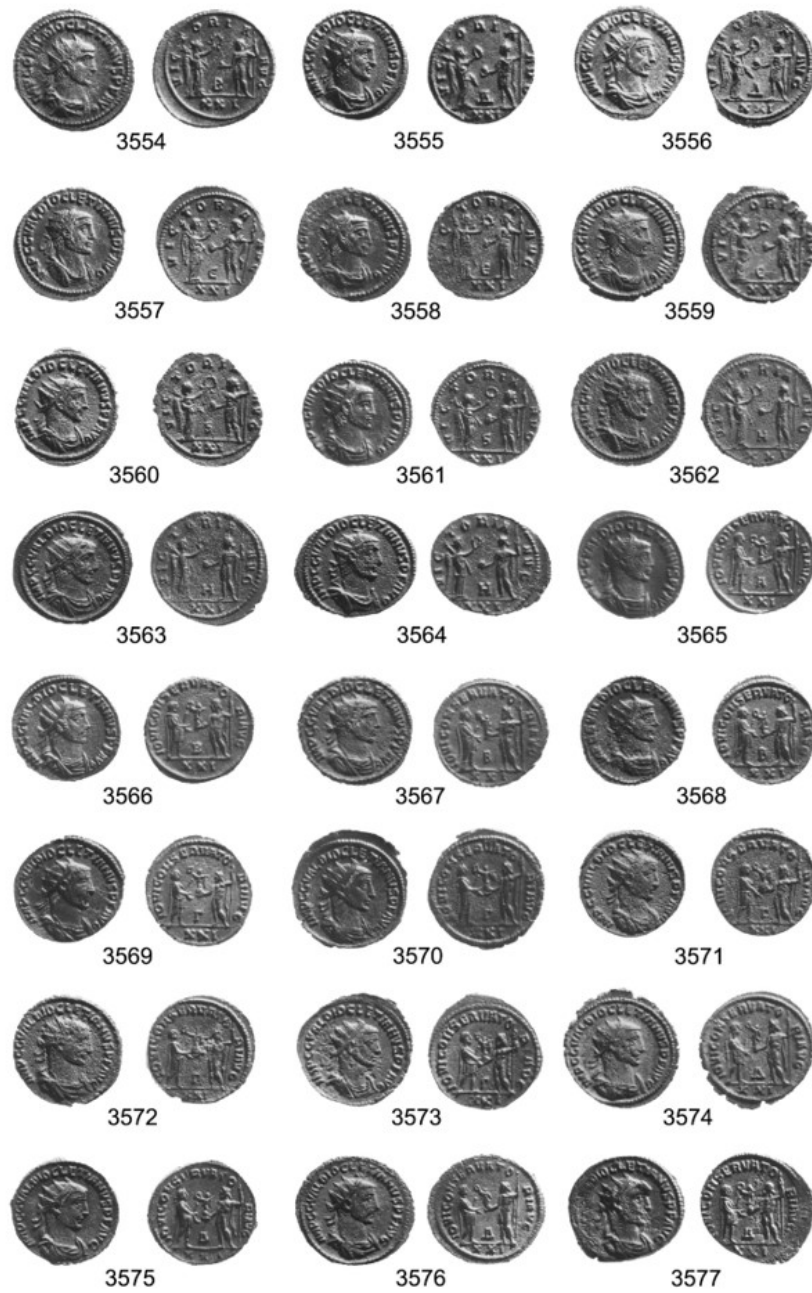

Fig. 6. Diocletianus antiochiae veretei a N-I-i kincsből

Bibliográfia

ALFÖLDI, A.

1937/1938 Vorarbeiten zu einem Corpus der in Siscia geprägten römischen Kaiser-
münzen. V. Verzeichnis der Antoniniane des Kaisers Probus. *NK* 1937/1938,
5–88.

1967 *Studien zur Geschichte der Weltkrise der 3. Jahrhunderts nach Christus*. Darmstadt.

CAH

Cambridge Ancient History. Cambridge.

CALLU, J-P.

1969 *La politique monétaire des empereurs romains de 238 a 311*. Paris.

GÖBL, R.

1993 *Die Münzprägung des Kaisers Aurelianus (270–275)*. *Moneta Imperii Romani* 47.
Wien.

JONES, A. H. M. – MARTINDALE, J. R. – MORRIS, J.

1971 *The Prosopography of the Later Roman Empire*. Cambridge.

MACDONALD, D. J.

1978 Aphrodisias and Currency in the East, AD 259-305. *AJA* 78, 279–286

RIC

V/1 WEBB, P.: *Roman Imperial Coinage* V/1. London 1927.

V/2 WEBB, P.: *Roman Imperial Coinage* V/2. London 1933.

PINK, K.

1949 Der Aufbau der römischen Münzprägung in der Kaiserzeit, VI/1, Probus, *NZ*
73, 13–74.

1963 Der Schatz von Nahr Ibrahim in Syrien. *Mitteilungen der Österreichischen*
Numismatischen Gesellschaft 13, Nr. 1.

REDŐ, F.

1973 *Numismatical Sources of the Illyr Soldier Emperors' Religious Policy*. *DissArch* II/2,
Budapest.

1976 The Nahr Ibrahim Hoard. In: Tyeziszü dakladov, Jerevan Congress EIRENE.
362. (Abstract)

1984 The History of the SPQR Mint. *MittArchInst* 12/13. 1982/1983, (1984) 85–111.

1985 The Dating of Coins and the Structure of Coinage. The Antiochian Mint under
Gallienus. *MittArchInst* 14. 1985, Budapest (1985) 93–119.

1986 Frequency Analyses of Roman Coins. In: CARRADICE, I. A. (Ed): *Proceedings of*
the 10th International Congress of Numismatics, London. London, 239–244.

1993 Iuno Regina's Mint: Antiochia. In: HACKENS, T. – MOUCHARTE, G. (Ed): *Proceed-*
ings of the XIth International Numismatic Congress, Brussels. Vol. II. Louvain-la-
Neuve, 321–326.

REDŐ, F. – SOMOGYI P.

1985–1986 A datáló érem. *NK* 84–85, 35–44.

SZAIVERT, W.

2018 Der Schatzfund von Nahr Ibrahim. *Mitteilungsblatt des Instituts für Numismatik und Geldgeschichte* 56. Wien, 18–23.